บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการของราษฎรในเขตพื้นที่ป่าไม้ในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาศักยภาพและสภาพสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ โรคแมลง)
3. เพื่อประเมินความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ทำกินของราษฎรในพื้นที่ป่าไม้

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ เกษตรกรผู้ถือครองพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าไม้ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ จำนวน 103 ราย ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบอย่างง่าย (Simple Random Sampling) จากทะเบียนรายชื่อผู้แจ้งการครอบครองที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ท้องที่ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ ทั้งหมด 412 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ถือครองทำกินในพื้นที่ป่าไม้ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ และใช้แบบสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งปฏิบัติงานในท้องที่ อ.สันกำแพง จำนวน 6 ราย ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักสำหรับการประเมินความยั่งยืนโดยใช้โปรแกรมความพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS for Windows มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกษตรกร แบ่งออกเป็น 5 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลลักษณะพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้ถือครองทำกินในพื้นที่ป่าไม้มีอายุโดยเฉลี่ย 45 ปี ส่วนมากมีอายุระหว่าง 41-55 ปี ร้อยละ 43.70 มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 ร้อยละ 58.20 มีสถานภาพการสมรสแล้วร้อยละ 77.70 มีอาชีพหลักคือ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 45.70 อาชีพรองก็คือการทำเกษตรกรรมร้อยละ 43.7 มีรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรน้อยกว่า 30,000 บาท/ปี ร้อยละ 95.1 มีรายได้นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตร เช่น รับจ้าง ค้าขาย ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อปี ร้อยละ 87.4 โดยมีขนาดพื้นที่ป่าไม้ที่ถือครองเป็นพื้นที่สวน

โดยเฉลี่ย 1.85 ไร่ มีระยะเวลาที่เข้าถือครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้ตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไปร้อยละ 71.80

ตอนที่ 2 การจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินในพื้นที่เดียวกันในหลายลักษณะ ส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผลเช่น มะม่วง ลำไย มะขาม ขนุน กระท้อน ร้อยละ 36.99 แต่ปริมาณผลผลิตส่วนใหญ่จะได้จากพืชไร่ เช่น ข้าว ข้าวโพด ยาสูบ และถั่วต่าง ๆ เฉลี่ยครอบครัวละ 473 กก. เนื่องจากไม้ผลส่วนใหญ่ยังไม่ให้ผลผลิตเพราะปลูกได้ไม่นาน ผลผลิตที่ได้รับเกษตรกรจะนำไปขายจากส่วนที่เหลือจากการบริโภคร้อยละ 43.7 ส่วนใหญ่ไม่ปลูกพืชหมุนเวียนร้อยละ 71.8 และไม่มีการทำแนวอนุรักษ์ เช่น การทำขั้นบันได การปลูกพืชเป็นแนวหรือการปลูกพืชเป็นแถบสลับแถบ ร้อยละ 82.5 เกษตรกรมีความคิดที่จะไม่ขยายพื้นที่ทำกินร้อยละ 82.5 มีการรักษาป่าในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นน้ำ ร้อยละ 57.1 มีการแผ้วถางวัชพืชรอบบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรร้อยละ 70.90 ส่วนใหญ่จะไม่มีการทำแนวกันไฟร้อยละ 55.3

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของที่ดินสภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ป่าที่เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิต

ผลการศึกษาพบว่าชนิดไม้ที่เคยขึ้นมาก่อนในพื้นที่ที่ทำการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นไม้เหียงพลวงร้อยละ 58.20 มีระดับความชุ่มชื้นของพื้นดินในระดับปานกลางร้อยละ 60.20 มีลักษณะความลึกของหน้าดินในระดับปานกลางร้อยละ 63.10 มีการใช้ปุ๋ยธรรมชาติร้อยละ 84.50 ไม่มีปัญหาเรื่องการไหลบ่าของน้ำหน้าดินในช่วงฤดูฝนร้อยละ 86.40 และไม่มีปัญหาปริมาณการชะล้างพังทลายของดินร้อยละ 85.40 น้ำที่ใช้ในการทำการเกษตรส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนซึ่งถือว่าพอเพียงร้อยละ 66.00 มีไฟป่าเกิดขึ้นรอบบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรบ้างร้อยละ 71.80 มีปริมาณสัตว์ป่า และแมลง เช่น กระต่าย นก จิ้งหรีด มดแดง อาศัยอยู่บ้างรอบบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรร้อยละ 94.20 ส่วนใหญ่มีการเหลือไม้ป่า ซึ่งเป็นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิมไว้ในพื้นที่เช่น เต็ง รัง เพียง พลวง ร้อยละ 50.40 มีการเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้มาบริโภคบ้างร้อยละ 78.60 ในความคิดเห็นของเกษตรกรเห็นว่ามีป่าธรรมชาติเหลืออยู่ในลักษณะอุดมสมบูรณ์ปานกลางร้อยละ 61.20 เพราะเห็นว่าป่ากำลังฟื้นตัว ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ตัดไม้มาใช้สอย ร้อยละ 65.00

ตอนที่ 4 การจัดการที่ยั่งยืนด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในรอบ 5 ปี ที่ผ่านมาและในอนาคต

ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาหลักของเกษตรกรคือ มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องดินเปรี้ยวหรือดินเค็ม ดินมีศักยภาพในการเพาะปลูกต่ำ และการขาดความรู้เกี่ยวกับธาตุอาหารในดิน รองลงมาเป็นปัญหาในเรื่องของโรคและแมลงระบาดหนัก ราคาของผลผลิตตกต่ำ การเกิดภาวะแห้งแล้งเป็นเวลานาน และดินลาดชันทำให้เกิดการกัดเซาะพังทลายของดิน ส่วนที่เป็นปัญหาเล็กน้อยสำหรับเกษตรกรคือ เรื่องน้ำท่วมอย่างกระทันหัน ดิน น้ำ อากาศ เกิดมลพิษ การปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน การขาดแรงงาน ปัญหาวัชพืช ปัญหาการส่งผลผลิต และปัญหาเกษตรกรเจ็บป่วยอย่างกระทันทันจนกระทบกระเทือนต่อแรงงาน ซึ่งปัญหาทั้งหมดดังกล่าวเกษตรกรสามารถแก้ไขได้ในระดับปานกลางในทุกเรื่อง ด้านเสถียรภาพของผลผลิต ไม้ผลได้แก่ มะม่วง มะขาม ลำไย และกระท้อน มีความมั่นคงมากที่สุด ($\bar{X}$ = 1.67) รองลงมาเป็นพืชสวนได้แก่ กล้วย ตะไคร้ มะนาว พริก มะเขือ และแตงกวา ($\bar{X}$= 0.81) ซึ่งมีเสถียรภาพและความมั่นคงของผลผลิตใกล้เคียงกับพืชไร่ ($\bar{X}$ = 0.76) ส่วนผลผลิตด้านอื่น ๆ ได้แก่ พวกสัตว์จำพวก หมู ไก่ ปลา วัว หรือพืชบางชนิด คือ ผักกาด ชะอม มีเสถียรภาพของผลผลิตในระดับคงที่ทั้งหมด

ผลการศึกษาด้านการจัดการที่ยั่งยืนด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในอนาคต เกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการถือครองที่ดินป่าไม้ว่าจะได้เอกสารสิทธิ์หรือไม่ได้ โดยคิดว่าการแก้ไขปัญหาในอนาคตจะทำได้ไม่ดี ($\bar{X}$= 1.42) รองลงมาเป็นปัญหาเรื่องการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ หรือ เขตอนุรักษ์ ($\bar{X}$ = 1.75) ปัญหาการสืบทอดทายาททำการเกษตร ($\bar{X}$ = 1.90) ปัญหาเรื่องแรงงานทำการเกษตร ($\bar{X}$ = 1.94) และปัญหาการขนส่งผลผลิต ($\bar{X}$ = 1.96) เกษตรกรคิดว่าในอนาคตจะมีการแก้ไขปัญหาได้ในระดับปานกลาง

ตอนที่ 5 ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกร

จากการรวบรวมปัญหาและข้อเสนอแนะในด้านต่าง ๆ ทั้ง 5 ด้าน เกษตรกรได้เสนอปัญหา และแนวทางแก้ไขได้ตามลำดับคือ

1. ปัญหาเรื่องการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ร้อยละ 30.2 ของเกษตรกรได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุปได้คือ รัฐควรให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ถือครองทำกินก่อนเพื่อเกษตรกรจะได้เกิดความมั่นใจกล้าตัดสินใจลงทุนในเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มที่ และเจ้าหน้าที่ของรัฐควรเข้ามาช่วยเหลือวางแผนร่วมกับเกษตรกร

2. บทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน, น้ำ, ป่า) อย่างต่อเนื่อง ร้อยละ 12.70 ของเกษตรกร ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาโดยสรุปได้ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐควรเข้ามาประสานงานกับองค์กรท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาในภาพรวม ให้สอดคล้องกันและให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการจัดการทุกขั้นตอน

3. ความเป็นไปได้ในการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์ดิน น้ำ และระบบเกษตรป่าไม้ (เช่นการปลูกพืชเกษตรกับไม้ผลหรือไม้ป่า) ร้อยละ 37.90 ของเกษตรกรได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาโดยได้สรุปคือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ควรเข้าไปช่วยจัดรูปแบบในการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละราย

4. ปัญหาการเข้าจับกุมของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ช่วงที่รอผลการพิสูจน์สิทธิ์พื้นที่ที่ถือครองร้อยละ 9.7 ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาโดยสรุปได้คือ รัฐควรเร่งรัดพิสูจน์พื้นที่ทำกินให้แก่เกษตรกรโดยเร็ว และให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งมีอยู่หลายหน่วยงาน ซึ่งสังกัดอยู่ในส่วนกลางและภูมิภาค ควรร่วมมือประสานการปฏิบัติโดยการประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรรับทราบและแก้ไขในทิศทางเดียวกัน

5. การกว้านซื้อที่ดินของนายทุนร้อยละ 17.5 ได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุปได้คือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรร่วมมือกับผู้นำชุมชน ตรวจสอบรายชื่อผู้ทำการเกษตรตามที่ได้แจ้งไว้กับทางราชการหากพบว่ามีการขายที่ดินให้กับนายทุนจริงให้ใช้มติที่ประชุมของหมู่บ้านขับออกจากพื้นที่หากดื้อดึงให้ใช้มาตรการทางกฎหมายแล้วให้มีการคัดเลือกเกษตกรที่เหมาะสมเข้าทำกินแทนและควรมีการส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมให้กับเกษตรกรควบคู่ไปด้วยเพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการดำรงชีวิตในประจำวัน

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเจ้าหน้าที่ป่าไม้ แบ่งออกเป็น 3 ตอน

ตอนที่ 1 ลักษณะบุคคลผู้ให้ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้งหมดเป็นเพศชาย อายุโดยเฉลี่ย 44 ปี ส่วนมากอายุระหว่าง 35-40 ปี ร้อยละ 66.60 ทุกคนมีสถานภาพสมรสแล้ว มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 66.60 อายุการเข้ารับราชการโดยเฉลี่ย 20 ปี มีการเข้ารับการฝึกอบรมหรือรับฟังการประชุมชี้แจงเกี่ยวกับนโยบายของรัฐต่อการจัดการที่ดินทำกินของราษฎรที่ยั่งยืนแต่ปี พ.ศ. 2535-2542 โดยเฉลี่ย 7 ครั้ง เงินเดือนที่ได้รับไม่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตประจำวันร้อยละ 66.70 ทำอาชีพเสริมนอกเหนือจากงานในหน้าที่ร้อยละ 66.80 มีความคิดเห็นต่อกรมป่าไม้เรื่องการมีสวัสดิการเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ว่าไม่มีร้อยละ 66.70

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีต่อความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกร

โดยภาพรวมเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีความคิดเห็นด้วยมากต่อความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรโดยมีประเด็นที่เห็นด้วย

1) การที่รัฐเปิดโอกาสให้เกษตรกรแจ้งการครอบครองพื้นที่ป่าไม้ทำให้มีการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มมากขึ้น

2) การทำการเกษตรแบบยั่งยืน อาจใช้เวลาในการจัดการบ้างแต่ให้ผลตอบแทนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

3) การทำเกษตรเชิงอนุรักษ์เป็นการทำการเกษตรที่ทำลายป่าน้อยที่สุด

4) ระบบวนเกษตรทำให้การจัดการในพื้นที่เกิดความยั่งยืนได้

สำหรับประเด็นที่เห็นด้วยมากได้แก่

1) เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพิ่มเติมเป็นผลให้ความยั่งยืนเกิดขึ้นยาก

2) การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้เป็นปัญหาที่เรื้อรังควบคุมไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (ดิน, น้ำ , ป่า) อย่างต่อเนื่อง

3) การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้สามารถทำให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์ได้ หากมีการจัดการที่ถูกต้อง

4) การให้สิทธิเกษตรกรครอบครองพื้นที่ป่าไม้อย่างถูกต้องตามกฎหมายควรมีเงื่อนไขให้ปฏิบัติในพื้นที่อย่างน้อย 15% ของพื้นที่จึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนในพื้นที่ได้

5) การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้ควรห้ามมิให้นำเครื่องจักรกลหนักมาใช้เพื่อลดความเสี่ยงในการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มเติมเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลงช้ามาก

6) การเกษตรในระบบการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์ทำให้การระบาดของโรคแมลงศัตรูพืชและวัชพืชน้อยลง

7) การถือครองพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตรควรเป็นเกษตรกรในพื้นที่และทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

8) การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้ทำให้มีปัญหาในเรื่องการไหลบ่าของหน้าดิน

9) เกษตรกรต้องการถือครองที่ดินป่าไม้เพื่อจะขายต่อให้แก่นายทุน

สำหรับประเด็นที่ไม่แน่ใจได้แก่

1) นโยบายของรัฐที่แน่นอนต่อการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ยั่งยืนในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกร

2) การอบรมให้เกษตรกรทำกินในพื้นที่เดิมดีกว่าการออกเอกสารสิทธิ์ให้เพื่อป้องกันมิให้มีการซื้อขาย

3) เกษตรกรไม่สามารถจัดการพื้นที่ทำการเกษตรให้ยั่งยืนได้หากไม่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

4) การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้ควรทำในรูปของวนเกษตรเท่านั้นจึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

สำหรับประเด็นที่ไม่เห็นด้วย

1) เกษตรกรส่วนใหญ่ครอบครองพื้นที่ป่าแทนพวกนายทุน ส่งผลให้มีการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมไม่เต็มที่ทำให้ผลผลิตต่ำ

2) หากพวกนายทุนครอบครองพื้นที่ป่าจะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมากกว่าเกษตรกรรายย่อย

ตอนที่ 3 ปัญหาข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้

จากผลการรวบรวมปัญหาและข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้ง 5 ด้านได้เสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขได้ตามลำดับดังนี้

1) ความคิดเห็นต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุป คือ พื้นที่ทำการเกษตรในป่ามีน้อยควรมีการวิเคราะห์ดินเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด และเกษตรกรควรพิจารณาลักษณะและประเภทของดินรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจว่าจะปลูกพืชชนิดใดจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด ควรมีการปรับปรุงดินโดยมีการปลูกพืชตระกูลถั่วควบคู่ไปด้วย อีกทั้งรัฐควรจัดส่งเจ้าหน้าที่อบรมเกษตรกรเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

2) การจัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกร ได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุปคือ เกษตรกรควรมีการจัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมโดยทำผังของพื้นที่ว่าพื้นที่ส่วนไหนจะใช้ทำอะไร เช่น กำหนดพื้นที่สำหรับปลูกสร้างอาคาร พื้นที่สำหรับปลูกไม้ยืนต้น สระน้ำ และอื่น ๆ ที่คิดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้คอยแนะนำช่วยเหลือและเกษตรกรต้องมีส่วนร่วมในการจัดทำทุกขั้นตอน

3) การวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร ได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุปคือ ควรให้เจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินมาร่วมวิเคราะห์ดินในพื้นที่ แล้วเกษตรกรควรดำเนินการใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง โดยติดตามและเอาใจใส่ในกิจกรรมทุกอย่างอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผลลัพธ์ออกมาชัดเจนและแน่นอนซึ่งจะส่งผลให้ดินปรับสภาพให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับ

4) การวิเคราะห์ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ์พื้นที่ทำกินของเกษตรกร ได้เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุปคือ รัฐควรดำเนินการจัดการเกี่ยวกับการทำให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของเกษตรกรอย่างจริงจัง และเร่งด่วนเพื่อระงับและป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินของเกษตรกรโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และรัฐควรดำเนินการแก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และควรทำอย่างจริงจัง และต่อเนื่องโดยวางเงื่อนไขกฎเกณฑ์ให้ชัดเจนโดยเน้นให้การใช้ประโยชน์ในพื้นที่เกิดความยั่งยืนให้ได้

5) การจัดการที่ยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยสรุป คือ รัฐต้องประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรเข้าใจถึงผลดีผลเสียของการใช้

ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้อย่างชัดเจน โดยมีการกำหนดนโยบายให้ชัดเจนรัดกุมทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการประสานงานกันอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบของพื้นที่ว่า ต้องใช้พื้นที่ใดให้เหมาะสมกับหลักวิชาการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อรัฐและเกษตรกรเอง อีกทั้งเกษตรกรควรดูแลคุณภาพของดินอย่างต่อเนื่อง ดูแลรักษาพืชผล สัตว์เลี้ยง มีการกำจัดวัชพืช วัชสัตว์โดยวิธีชีวภาพหรือหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด

การอภิปรายผล

1. ด้านลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการที่ดินของเกษตรกรในพื้นที่ป่าไม้ จากการศึกษาพบว่า มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินโดยมีการปลูกพืชในลักษณะของพื้นที่สวนมากที่สุด โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 1.85 ไร่ ส่วนใหญ่เข้าถือครองทำกินในพื้นที่ป่าไม้เป็นระยะเวลาตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป ถึงร้อยละ 71.80 มีการทำการเกษตรหลายลักษณะในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งได้แก่ ในรูปแบบของเกษตร-ป่าไม้ (สัก – ลำไย) พืชเชิงผสม (กล้วย – ตะไคร้, กล้วย – มะนาว, พริก – มะเขือ, ถั่ว – ข้าวโพด และยาสูบกับข้าวโพด) พืชเชิงเดี่ยวได้แก่ กล้วย, พริก, ถั่ว, ยาสูบ, ข้าว และข้าวโพด สวนผลไม้ได้แก่ มะม่วง, ลำไย, มะขาม, ขนุน และกระท้อน ส่วนรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์จำพวก ไก่, หมู, วัว และปลา และมีการปลูกพืชผลอื่น ๆ ได้แก่ ผักกาด, ชะโอม และไผ่ต่าง ๆ มีการปลูกไม้ผลมากที่สุด แต่ผลผลิตสูงสุดที่เกษตรกรได้รับมาจากพืชไร่และพืชสวน ซึ่งเป็นการปลูกในลักษณะเกษตรผสมผสาน ซึ่งพืชไร่ได้แก่ ข้าว, ข้าวโพด, ยาสูบ, ถั่วต่าง ๆ ส่วนพืชสวนได้แก่ พริก, มะเขือ, กล้วย, ตะไคร้และมะนาว ทั้งนี้เนื่องจากไม้ผลเกษตรเพิ่งหันมานิยมปลูกในระยะเวลาประมาณ 3-5 ปี ที่ผ่านมานี่เอง ซึ่งไม้ผลเหล่านี้ต้องอาศัยเวลาในการให้ผลผลิต ซึ่งอภิชัย (2542) กล่าวว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันเกษตรกรที่ทำการผลิตในเชิงอนุรักษ์มีแนวโน้มที่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่งคั่งได้ด้วย เนื่องจากไม้ยืนต้นได้กลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูงในทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ตลาดไม้ผลของไทยก็ยังมีอนาคตสดใส การใช้ประโยชน์ของเกษตรกรในด้านสัตว์เลี้ยงผลผลิตที่ได้ยังอยู่ในปริมาณที่น้อย เพราะเกษตรกรเน้นเลี้ยงไว้บริโภคในครัวเรือน

2. ด้านศักยภาพและสภาพสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ และโรคแมลง) พบว่า มีพันธุ์ไม้ที่เคยขึ้นมาก่อนในพื้นที่ได้แก่ ได้เต็งรัง, เหียง, พลวง ซึ่งเป็นลักษณะของป่าเต็งรัง และพันธุ์ไม้สัก ไม้ไผ่ และไม้อื่น ๆ ขึ้นมาก่อน บางแห่ง ซึ่งแสดงว่าพื้นที่เดิมเป็นป่าเบญจพรรณ ดินจะมีความอุดมสมบูรณ์ดีและดินลึก ส่วนดินในป่าเต็งรังจะมีความสมบูรณ์ของดินต่ำถึงปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับพรชัย (2531) กล่าวว่า ป่าเต็งรัง (Dry Depterocarp Forest) เป็นป่าผลัดใบซึ่งพันธุ์

ไม้เกือบทุกชนิดจะมีการทิ้งใบทิ้งต้นในช่วงเวลาหนึ่ง และจึงแตกยอดและใบขึ้นมาใหม่ มีไม้ไผ่ขึ้นผสมอยู่น้อย ดินในป่าเต็งรังซึ่งจะมีธาตุอาหารต่ำ ดินตื้นมีดินโผล่ทั่วไป ดินเป็นกรวด ดินเก็บความชุ่มชื้นได้ไม่นาน ป่าเต็งรังโดยทั่ว ๆ ไป จะปรากฏที่ระดับต่ำกว่า 700 เมตร (ร.ท.ก) ป่าเต็งรังที่มีไม้พลวง Dipterocarpus tuberculatus หรือเหียง D. obtusifolius เป็นพันธุ์ไม้เรือนยอดชั้นบนเด่น เป็นป่าเต็งรังที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง ดินลึก ซึ่งจากการศึกษาศักยภาพของดินในพื้นที่ทำกินของเกษตรกรดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง ส่วนสภาพแวดล้อมของป่าบริเวณใกล้เคียงพื้นที่ทำการเกษตร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 82.5 ไม่มีการบุกรุกแผ้วถางป่าเพิ่มเติม มีการทำแนวกันไฟในพื้นที่ ไม่มีปัญหาในเรื่องของการไหลบ่าของน้ำหน้าดินและการชะล้างพังทลายของดิน สภาพป่าที่เหลืออยู่กำลังอยู่ในสภาวะฟื้นตัว มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง เนื่องจากเกษตรกรช่วยกันดูแลรักษาป่าและต้นน้ำลำธาร มีปัญหาในเรื่องของโรค แมลงระบาดเล็กน้อย มีปริมาณของสัตว์ป่าจำพวกนก หนู กระต่าย งู แมลงต่าง ๆ เหลืออยู่ใกล้พื้นที่ทำการเกษตรอยู่พอสมควร

3. ด้านความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ทำกินของราษฎรในพื้นที่ป่าไม้ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในเรื่องดินเปรี้ยวหรือดินเค็ม โรคและแมลงระบาดมาก น้ำท่วมอย่างกระทันหันเกิดภาวะแห้งแล้งดินลาดชัน ทำให้เกิดการกัดเซาะพังทลายของดิน ปัญหาวัชพืช ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ปัญหาการขนส่ง ตลอดจนปัญหาเกษตรกรเจ็บป่วยจนกระทบกระเทือนต่อแรงงาน ทำให้เห็นว่าเสถียรภาพของผลผลิตในรอบ 5 ปีที่ผ่านมามีความยั่งยืนสูง มีผลผลิตอยู่ในระดับคงที่ในด้านความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่อความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ของเกษตรกร เห็นด้วยมากในกรณีที่เกษตรกรมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม เป็นผลทำให้เกิดความยั่งยืนในพื้นที่ได้ยากแต่ก็เห็นด้วยกับการกำหนดเงื่อนไขให้เกษตรกรปลูกป่าอย่างน้อยร้อยละ 15 ของพื้นที่ในรูปแบบที่เหมาะสม และห้ามมิให้มีการนำเครื่องจักรกลหนักเข้ามาใช้ในพื้นที่ ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เชื่อว่าสามารถใช้ประเด็นเหล่านี้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) ให้เกิดความยั่งยืนอย่างต่อเนื่องได้ โดยมีบางประเด็นที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่แน่ใจ ซึ่งได้แก่ ความไม่ชัดเจนในนโยบายของรัฐต่อการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ยั่งยืนของเกษตรกรในพื้นที่ป่าไม้ การให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบวนเกษตรเท่านั้นจึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืนได้ตลอดไป และการให้เอกสารสิทธิ์แก่เกษตรกรเพื่อป้องกันการซื้อขายนั้น ประเด็นเหล่านี้ล้วนแต่มีผลต่อความยั่งยืนทั้งนั้น จากลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรจะเห็นว่าในแต่ละตำบลมีการใช้พื้นที่ไม่ถูกต้องตามมาตรการการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ รวมทั้งไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของการใช้พื้นที่ตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ทางราชการกำหนดไว้ แต่จากการประเมินผลผลิตของเกษตรโดยรวมปรากฏว่ามีผล

ผลิตอยู่ในระดับคงที่ นั่นก็คือ ในพื้นที่ที่ศึกษามีความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งสอดคล้องกับ อภิชัย (2542) กล่าวว่า การทำการเกษตรแม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะอยู่ในเขตอนุรักษ์ เช่น ในโครงการพัฒนาที่สูงดอยสามหมื่นเจ้าหน้าที่ที่กรมป่าไม้ระดับผู้อำนวยการยืนยันว่าคนอยู่กับป่าได้ ทั้งนี้พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์และอยู่ในเขตลุ่มน้ำชั้น 1 ก็ตาม

ปัญหาอุปสรรคของความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ที่สำคัญที่สุด คือ ปัญหาด้านเกษตรกรซึ่งคาดหวังว่าจะได้รับเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ทำกินในอนาคต ก็เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรไม่กล้าลงทุนในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับอภิชัย (2542) กล่าวว่า ในกรณีที่ราษฎรไม่มั่นใจเกี่ยวกับสิทธิ์ในการประกอบอาชีพในพื้นที่ที่ได้จับจองไว้ในระยะยาวย่อมไม่เกิดความมั่นใจที่จะทำการเกษตรแบบอนุรักษ์ คือการปลูกไม้ยืนต้นเป็นหลัก แต่จากการที่เกษตรกรถึงร้อยละ 50.40 มีการเหลือไม้ป่าไว้ในพื้นที่ทำกินบางส่วนก็เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เกิดความยั่งยืนในพื้นที่ได้ ด้านเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังไม่เชื่อมั่นต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกร

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาพบว่า การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรมีหลายรูปแบบในพื้นที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เข้มข้นหรือใช้ไม่เต็มพื้นที่เพราะมีข้อจำกัดด้านศักยภาพของดิน มีการใช้พื้นที่ไม่เหมาะสมกับมาตรการการใช้ดินของรัฐ แม้ว่าผลผลิตโดยรวมที่ได้คงที่ ด้านนโยบายของรัฐเองก็ยังไม่ชัดเจนในการเข้าไปแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินป่าไม้ ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เองก็ยังไม่แน่ใจในนโยบายของรัฐเช่นกัน ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี เกษตรกรยังคงต้องการให้เจ้าหน้าที่เข้าไปดูแลจัดการให้คำแนะนำในทุกด้านที่เกี่ยวข้อง เพื่อหวังว่าจะช่วยทำให้ผลผลิตในพื้นที่เกิดความมั่นคงหรือเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในอนาคต พร้อมกับการคาดหวังว่าจะได้รับเอกสารสิทธิ์จากทางราชการ ด้านเกษตรกรเองก็มีความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือพร้อมที่จะทำตามเงื่อนไขข้อแนะนำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่จะเข้าไปดำเนินการช่วยเหลือหากมีการออกเอกสารสิทธิ์ให้หรือไม่ออกให้ก็ตาม จึงน่าจะเป็นโอกาสที่รัฐควรเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้ของเกษตรกรให้เป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง และชัดเจนโดยเร็ว เพื่อให้ผืนป่าอยู่กับคนได้และก่อให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(1) ควรมีการศึกษาในพื้นที่อื่นที่มีการถือครองพื้นที่ป่าไม้ที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่มีพื้นที่ทำกินขนาดใหญ่ (ประมาณ 10 ไร่ขึ้นไป)

(2) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ในรายที่เกษตรกรมีเอกสารสิทธิ์กับรายที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์

(3) ควรมีการศึกษารูปแบบในการสนับสนุนให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีทบาทและส่วนร่วมในการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ที่ยั่งยืนร่วมกับเกษตรกรในอนาคต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University